

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 11 (2017)

**Άνθρωπος, Υποκείμενο και Dasein κατά τον
Martin Heidegger**

Δέσποινα Βερτζάγια

doi: [10.12681/ethiki.22757](https://doi.org/10.12681/ethiki.22757)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βερτζάγια Δ. (2020). Άνθρωπος, Υποκείμενο και Dasein κατά τον Martin Heidegger. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (11), 21-27. <https://doi.org/10.12681/ethiki.22757>

Άνθρωπος, Υποκείμενο και Dasein κατά τον Martin Heidegger

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΕΡΤΖΑΓΙΑ

Αναμφίβολα η έννοια της νεωτερικής σκέψης νοηματοδοτείται θεμελιωδώς από τη ρήξη της με την παράδοση, τόσο την κλασική όσο και την ιουδαιοχριστιανική. Το αποτέλεσμα αυτής της ρήξης συνοψίζεται στην έκφραση «απομάγευση του κόσμου», η οποία καθιστά τον άνθρωπο κέντρο του κόσμου και μέτρο των πραγμάτων. Και αυτό συμβαίνει, καθότι ο άνθρωπος είναι το μόνο σκεπτόμενο ον μέσα σε έναν αποϊεροποιημένο πια κόσμο. Η αποφασιστικότητα του Descartes, να αντλήσει τη βεβαιότητα για την ύπαρξη του κόσμου από την ικανότητα του να σκέπτεται και να αντιληφθεί αυτήν την ικανότητα ως *res cogitans*, καταλύει την όποια υποταγή του ανθρώπου σε εξωγενείς αρχές και οδηγεί στην εγκαθίδρυση της αυτονομίας του. Ο κόσμος μπορεί να αποκωδικοποιηθεί, είναι προσπελάσιμος και ερμηνεύσιμος, γίνεται αντικείμενο της διάνοιας. Μέσα από το *cogito*, όμως, που στρέφεται προς το αντικείμενό του, τον κόσμο, αναδύεται το *Ego*, το Υποκείμενο, εν προκειμένω το σκεπτόμενο Υποκείμενο, το οποίο προδήλως είναι ταυτόσημο με τον άνθρωπο.

Το Υποκείμενο αυτό, που μπορεί να γνωρίσει και να δαμάσει τον κόσμο, εξελίσσεται μέσα στη δόμηση φιλοσοφικών συστημάτων. Το *Ego cogito* και η αυτοβεβαιότητα της σκέψης αποτελούν το θεμέλιο πάνω στο οποίο το Υποκείμενο όχι μόνο κερδίζει την αυτονομία του, αλλά ξεκινά έναν -νομιμοποιημένο από το ιδιοεπεκτατισμό πάνω στα όντα· έναν ιμπεριαλισμό του εργαλειακού Λόγου. Το σκεπτόμενο Υποκείμενο εμπιστεύεται πλήρως τον εαυτό του και ο -άλλοτε ιεραρχικά ανώτερος του ανθρώπου- κόσμος υπάγεται εφεξής στο ανθρώπινο πνεύμα και αποκτά χρηστική αξία γι' αυτό. Αν η πραγματικότητα υπάρχει, τότε η ανθρώ-

πινη βούληση δεν έχει παρά να τη διεκδικήσει, αφού πρώτα την εσωτερικεύσει, μετατρέποντας τη σε γνώση, σε περιεχόμενο του νου. Ο,τιδήποτε υπάρχει είναι διεκδικήσιμο από αυτό το Υποκείμενο, που γνωρίζει, προβλέπει και ως εκ τούτου τίθεται υπεράνω και εκτός κόσμου. Η οντολογική έννοια του Υποκειμένου αγνοεί το πεπερασμένο της φύσης της, καθότι έχει υποβιβάσει την ίδια την έννοια της Φύσης, και ορίζει το Υποκείμενο ως ένα μόνιμο, πάντα ήδη παρευρισκόμενο ον¹.

Με το «πάντα» και το «ήδη» το Υποκείμενο τίθεται όχι μόνο υπεράνω κόσμου -αν αυτός ο κόσμος λογιστεί ως χώρος όντων- αλλά και υπεράνω χρόνου. Αναφέρεται κανείς πλέον σε ένα άχρονο Υποκείμενο, το οποίο καντιανά δεν υπόκειται στην εμπειρία, ορίζει τον χρόνο κατά βούληση και κατά πρόθεση εγχρονοποιείται. Ο άνθρωπος είναι αυτός που όρισε τον χρόνο, που τον κατανόησε ως παρελθόν, παρόν και μέλλον, και τον μαθηματικοποίησε διακρίνοντάς τον σε ώρες, ημέρες, αιώνες. Ο αριθμός, λόγου χάρη, «ένα έτος» ταυτίστηκε με την ουσία του ίδιου του έτους· το οποίο εξυπηρετεί τον άνθρωπο για να κατανοήσει τον χρόνο ως ον, να τον εσωτερικεύσει και να κυριαρχήσει επ' αυτού. Ο χρόνος γίνεται ένα ακόμη εργαλείο της υποκειμενικής διάνοιας, η οποία, εξουσιοδοτημένη από τη λογικότητά της, στρέφει τις κυριαρχικές βλέψεις της προς τον κόσμο.

Ακόμα και όταν με τον Husserl γίνεται η στροφή στην ανθρώπινη συνείδηση, δεν αποτινάσσεται η έννοια ενός Υποκειμένου που κινείται από το Ίδιο προς τον κόσμο. Μπορεί η λογικότητα αυτού του ιδιόμορφου Υποκειμένου να δομείται εντός της εμπειρίας, δηλαδή να συγκροτείται εν τω κόσμω, ωστόσο αυτό το Υποκείμενο είναι ο αποκλειστικός χορηγός σημασιών και νοημάτων. Ο κόσμος της φαινομενολογίας του Husserl είναι εγκλεισμένος μέσα σε ένα Υποκείμενο που μπορεί να μη συλλαμβάνει την αντικειμενική αλήθεια, ωστόσο παραμένει απόλυτο να θεάται τα φαινόμενα. Η χουσερλιανή συνείδηση αναγνωρίζει στον εαυτό της απόλυτη ύπαρξη ως προθετικότητα και μόνο από αυτήν εξαρτάται ο εξωτερικός κόσμος. Ο τελευταίος ανασυγκροτείται μέσα της εγκαταλείποντας τη φυσική του στάση, όντας το προσφερό-

μενο φαινόμενο ενός εννοιακού υπερβατολογικού Υποκειμένου· η ενόραση του οποίου είναι και η μόνη απόδειξη ύπαρξης του κόσμου μέσα στη συνείδηση.

Ο Μ. Heidegger, εξετάζοντας τον τρόπο κατά τον οποίο τα όντα κατανοούνται από την παράδοση του υποκειμενισμού, αντιλαμβάνεται τη βία που ασκεί το σκεπτόμενο όν κατά την πραγμάτωση του σκέπτεσθαι. Τα πράγματα δεν αντιμετωπίζονται ξέχωρα αλλά ερμηνεύονται μέσα σε μία γενικότητα που έχει χτίσει το Υποκείμενο, μέσα σε «προειλημμένες και βιάζουσες έννοιες»², κατασκευασμένες αυθαίρετα από το ίδιο το Υποκείμενο. Τα όντα, με αυτόν τον τρόπο, εγκλωβίζονται στον υποκειμενισμό και σταματούν να είναι *ό,τι* και όπως είναι. Ταυτόχρονα, το Υποκείμενο εγκλωβίζεται στην ιδιωτικότητά του, στον εαυτό του, διότι η περιπλάνησή του είναι μονόδρομη. Το Ίδιο δεν ανοίγεται στον κόσμο, αντ' αυτού βυθίζεται στην απριορικότητά του. Η συνομιλία του με το έξω είναι στην πραγματικότητα μονόλογος.

Ο άνθρωπος είναι για τον Heidegger το *ον* που έχει τη δυνατότητα να ερμηνεύσει και να κατανοήσει το Είναι, το *ον* που μπορεί να γίνει *Dasein*, το *ον* «που στέκει μέσα στη δυνατότητα της ύπαρξης»³ και, ως εκ τούτου, αποκτά μια ιδιαίτερη οντολογική προτεραιότητα, διαφορετική από αυτή του υποκειμενισμού. Όταν ο άνθρωπος πραγματώνει τη δυνατότητά του, παύει να νοείται ως Υποκείμενο και μετατρέπεται σε *Dasein*· το οποίο αποτελεί το Είναι που υπάρχει για να στρέφεται και να συλλαμβάνει το ίδιο το Είναι και όχι το *Ον*, για να θέτει το πλέον γνήσιο οντολογικό ερώτημα. Αυτή η στροφή στο Είναι συνιστά ταυτόχρονα την α-λήθεια, το τέλος της λήθης. Η αναφορά στη λήθη αυτομάτως συνεπάγεται πως η κατανόηση του Είναι από το *Dasein* προηγείται, αναλογικά προς την πλατωνική θέαση των Ιδεών πριν την άφιξη της ψυχής στο θνητό σώμα. Ο Heidegger, κατ' αυτόν τον τρόπο, αντιλαμβάνεται μια προγονική, αρχέγονη σύνδεση του Είναι και του *Dasein*.

Το «*Da*» του *Dasein* δηλώνει τη δεικτικότητα του απέναντι στο *Sein*, στο Είναι. Το δε δεικνυόμενο είναι το ίδιο το Είναι των όντων⁴. Η δειξη αυτή προδίδει την *ανοικτότητα* του *Dasein*, μια

ανοικτότητα που δεν του κατηγορείται, αλλά ταυτίζεται με την ουσία του. Χαρακτηριστικά, στο Είναι και Χρόνος ο Heidegger θα πει: «Το Dasein είναι η διανοικτότητά (Erschlossenheit) του»⁵. Ο άνθρωπος, ως Dasein, βρίσκει στο Είναι του το *lumen naturale*, τη δυνατότητα αυτοφωτισμού του και τη δυνατότητα να φωτίσει τον χώρο που θα του παρουσιαστούν τα όντα. Το Dasein είναι ανοικτό και φωτισμένο, είναι χώρος.

Αυτός ο χώρος δεν βρίσκεται μέσα σε ένα Υποκείμενο, δεν είναι μια νοητική κατηγορία μέσω της οποίας το Υποκείμενο κατανοεί τον κόσμο. Ο χώρος είναι η φανέρωση του Dasein και αυτή πραγματώνεται όταν αυτό ριζώσει στον κόσμο⁶, όταν γίνει, δηλαδή, *μες-στον-κόσμον-είναι* (*In-der-Welt-sein*). Ο χώρος δεν είναι υποστασιοποιημένος, δεν νοείται ως *res-extensa*, αλλά είναι η συνθήκη που θα δημιουργήσει το Dasein κατά τη συνάντησή του με τα όντα, επιτρέποντάς τους εκεί, μέσα στο ίδιο το Είναι του, να αποκαλυφθούν.

Για να δημιουργήσει αυτήν τη χωρικότητά του, το Dasein θέτει ως ορίζοντα τον χρόνο. Το παρόν είναι αυτό που επιτρέπει την «παρουσία» των όντων. Ο χρόνος είναι το περιβάλλον του χώρου μέσα στον οποίο είναι και *συνείναι* το Dasein. Στο *Είναι και Χρόνος* ο Heidegger θα υπογραμμίσει τη σημασία του χρόνου: «Μόνο εξαιτίας της εκστατικά ορίζουσας χρονικότητας είναι δυνατή η εισβολή του Dasein στον χώρο»⁷. Ο Heidegger δεν αντιμετωπίζει τον χρόνο ως ένα ακόμη ον που κατασκευάζεται από τη διάνοια, δεν θέτει, δηλαδή, τον άνθρωπο πηγή του χρόνου. Ο ίδιος ο χρόνος γίνεται η μήτρα του Dasein, είναι η προϋπόθεση της ύπαρξής του, η ιδιόμορφη -ούτως ειπείν- καταγωγή του. Ο χρόνος, στον οποίο αναφέρεται ο Heidegger, δεν είναι το καθημερινό εργαλείο του ανθρώπου αλλά ένας χρόνος αρχέγονος, στον οποίο θεμελιώνεται το Dasein όταν εξ-ίσταται προς αυτόν και τον κόσμο. Η έκ-σταση αυτή του Dasein είναι η ίδια χάριν της οποίας αυτό συν-ίσταται. Ο άνθρωπος, λογιζόμενος ως Dasein, ανήκει στον Χρόνο, όπως ανήκει στο Είναι.

Ο άνθρωπος, ως Υποκείμενο που σκέπτεται το ον, σύμφωνα με τον Heidegger, εγκαταλείπει το θεμέλιο της μεταφυσικής

μέσα από τον ίδιο τον μεταφυσικό στοχασμό που παριστά τα όντα ως όντα⁸. Μέσα στη μεταφυσική ο άνθρωπος νοείται ως *animal rationale και animal metaphysicum*. Ένεκα τούτου, εμποδίζεται η σχέση του Είναι με τον άνθρωπο, η συνειδητοποίηση ότι ο άνθρωπος ανήκει στο Είναι, ότι είναι Dasein⁹, στο Είναι του οποίου κατοικεί η «αυθεντική του αξιοπρέπεια»¹⁰. Και αυτό γιατί η μεταφυσική καταπιάστηκε με τον καθορισμό της σχέσης μεταξύ *essentia και existentia*. Ακόμη και όταν ο Jean-Paul Sartre θεμελιώνει τον υπαρξισμό του στην πριν-την-ουσία ύπαρξη, συσκοτίζει το Είναι με το ίδιο μέσο, τη μεταφυσική¹¹. Μαζί με τη λήθη του Είναι λανθάνει και η ίδια η ανθρωπότητα.

Ο δυτικός στοχασμός της *λήθης του Είναι* και των *Κοσμοεικόνων*, για τον M. Heidegger, επομένως, ξεκινά ήδη με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Ο μεν πρώτος προκρίνει τη λογική και ορίζει το Είναι ως *εἶδος* ιδωμένο από το ορών Υποκείμενο, ο δε δεύτερος εισάγει στον στοχασμό τις κατηγορίες. Και οι δύο καταλήγουν να συγκαλύψουν αυτό που είχε συλληφθεί από την προσωκρατική σκέψη: το Είναι που δεν ταξινομείται από τους κανόνες της λογικής, προκειμένου να καταστεί Ον. Ο Heidegger επαναφέρει το ερώτημα περί της αλήθειας του Είναι και με αυτό, ως μόνη αφετηρία, αποκαλύπτει τη *humanitas* του *Homo humanus*, θεμελιώδες γνώρισμα της οποίας είναι το ότι είναι-μέσα-στον-κόσμο¹².

Στην *Εισαγωγή στη Μεταφυσική* ο Heidegger θα στραφεί στον Παρμενίδα και στη φράση: «τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»¹³. Αν και φαινομενικά σε αυτήν τη φράση δεν λέγεται τίποτα για τον άνθρωπο, η αδιαμφισβήτητη μετοχή του στο νοεῖν αυτομάτως τον στρέφει στο Είναι, το οποίο αποκαλύπτεται μέσα από το νοεῖν. Το νοεῖν, όμως, δεν είναι μία ιδιότητα ή λειτουργία του ανθρώπου αλλά ένα συμβαίνον που κατέχει τον άνθρωπο¹⁴. Ο άνθρωπος δεν κυριαρχεί ως Υποκείμενο που απορροφά τα εξωτερικά από αυτόν αντικείμενα, αλλά κυριαρχείται από το νοεῖν που έρχεται σε απόλυτη συνάφεια με το Είναι, καθότι εξαιτίας αυτού συμβαίνει¹⁵. Η ουσία του Είναι καθορίζει την ουσία του ανθρώπου¹⁶. Το Είναι αποτελεί το ξέφωτο (Lichtung) στο οποίο κα-

τοικεί η αυθεντική ανθρωπινότητα, ο μες-στον-κόσμο-άνθρωπος.

Το Υποκείμενο στην ουσία του δεν αποκαλύπτει καμία προνομιακή θέση αυτού απέναντι στον κόσμο. Όταν νοηθεί το Dasein ως In-der-Welt-sein, φανερώνεται πως ποτέ δεν υπήρξε -ούτε δύναται να υπάρξει- ένα Υποκείμενο χωρίς κόσμο¹⁷. Επομένως, το Υποκείμενο δεν ενέχει καμία υπαρκτική αναγκαιότητα ως τέτοιο. Ούτε του χορηγείται από τη φύση του η δυνατότητα απόφασης, η απόφαση ανήκει στο Είναι¹⁸. Αυτό το Είναι θα κληροδοτήσει στο σπέρμα του, στο Dasein, την αποφασιστικότητα να μπορεί να διανοίγεται και να αποκαλύπτει τον κόσμο στον οποίο εν-είναι. Ο Descartes και η μετέπειτα νεωτερική παράδοση ακολούθησαν την οδό του Εγώ-προς-τον-κόσμο, και όχι του μες-στον-κόσμον-είναι, αποδίδοντας αυθαίρετα στο σκεπτόμενο Υποκείμενο -αυτομάτως και στον άνθρωπο- μία αξία και έναν σκοπό που δεν τεκμηριώνεται από την ίδια την ουσία του. Το μες-στον-κόσμον-είναι καταρρίπτει τη δεσποτεία του Υποκειμένου και αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο ως χάριν-του-κόσμου-είναι και ως για-τον-κόσμο-είναι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Martin Heidegger, *Είναι και Χρόνος*, μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα, 1985, σελ. 545.
2. Martin Heidegger, *Η προέλευση του έργου τέχνης*, μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα, σελ. 50.
3. M. Heidegger, *Είναι και Χρόνος*, *ό.π.*, σελ. 77.
4. *Ό.π.*, σελ. 35.
5. *Ό.π.*, σελ. 224.
6. *Ό.π.*, σσ. 189-191.
7. *Ό.π.*, σελ. 614.
8. M. Heidegger, *Τι είναι Μεταφυσική*, μτφρ. Π. Θανασάς, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2000, σελ. 103.
9. *Ό.π.*, σσ. 104-105.
10. M. Heidegger, *Επιστολή για τον Ανθρωπισμό*, μτφρ. Γ. Ξηροπαϊδης, εκδ. Ροές, Αθήνα, 1987, 2006, σελ. 87.
11. *Ό.π.*, σελ. 83.
12. *Ό.π.*, σελ. 135.
13. DK 28 B 3.
14. M. Heidegger, *Εισαγωγή στη Μεταφυσική*, μτφρ. Χρ. Μαλεβίτσης, εκδ.

Δωδώνη, Αθήνα, 1973, σελ. 175.

15. *Ό.π.*, σσ. 172-174.

16. *Ό.π.*, σελ. 178.

17. M. Heidegger, *Είναι και Χρόνος*, *ό.π.*, σελ. 197.

18. M. Heidegger, “Beiträge zur Philosophie”, *Martin Heidegger, Gesamtausgabe*, Band 65, επιμ. Friedrich-Wilhelm von Herrmann (Vittorio Klostermann, 2003), σελ. 395.